

FROM WORKING EXPERIENCE WITH CHILDREN INVOLVED IN INCLUSIVE EDUCATION

Arzu Suleymanova

Baku , No. 202 named after Ali Mustafayev
secondary school director
E-mail: arzusadiq@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-6664-7689>

Annotation. The article analyzes the development directions of inclusive education in Azerbaijan. It is noted that for many years, children with disabilities were educated separately from healthy children and were subjected to some kind of discrimination. Since 2001, various positive approaches have been observed in this field. Based on the pilot program that was successfully implemented before and currently includes resource centers in different regions of the country, attention was paid to the formation of the inclusive school concept that can be applied in the country. The article examines the international documents adopted on the protection of the rights of children with disabilities and inclusive education, the laws and programs adopted in the field of inclusive education in the Republic of Azerbaijan, and their important aspects. Information is also provided on the progress and achievements of children involved in inclusive education in comprehensive secondary school N202.

Keywords: inclusive education, CD children, resource centers, inclusive school concept, laws and programs on inclusive education, UN conventions, Declaration of Children's Rights.

To cite this article: Suleymanova A. (2022). From working experience with children involved in inclusive education. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 241, Issue IV, pp. 73-88.

Article history: received – 21.10.2022; accepted – 15.11.2022.

İNKLÜZİV TƏHSİLƏ CƏLB OLUNAN UŞAQLARLA İŞ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Arzu Süleymanova

Bakı şəhəri, Alı Mustafayev adına 202 nömrəli
tam orta məktəbin direktoru
E-mail: arzusadiq@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-6664-7689>

Annotasiya. Məqalədə Azərbaycanda inklüziv təhsilin inkişafı istiqamətləri təhlil edilir. Qeyd olunur ki, uzun illər ərzində əlilliyi olan uşaqlar sağlam uşaqlardan ayrılıqda təhsil almış, bir növ diskriminasiyaya məruz qalmışlar. 2001-ci ildən etibarən bu sahədə müxtəlif müsbət yanaşmalar müşahidə olunmağa başladı. Bundan əvvəl uğurla həyata keçirilən və hazırda ölkənin müxtəlif rayonlarında resurs mərkəzlərini əhatə edən pilot proqramı əsas götürərək, ölkədə tətbiq edilə biləcək inklüziv məktəb konsepsiyasının formalaşdırılmasına diqqət artırıldı. Məqalədə sağlamlıq imkanları məhdud (SİM) uşaqların hüquqlarının qorunması və inklüziv təhsil haqqında qəbul olunan beynəlxalq miqyaslı sənədlər, Azərbaycan Respublikasında inklüziv təhsil sahəsində qəbul edilən qanun və proqramlar, onların əhəmiyyətli tərəfləri araşdırılır. Həmçinin 202 nömrəli tam orta məktəbdə inklüziv təhsilə cəlb olunan uşaqların irəliləyişləri, nailiyyətləri haqqında məlumat verilir.

Açar sözlər: inklüziv təhsil, sağlamlıq imkanları məhdud (SİM) uşaqlar, resurs mərkəzləri, inklüziv məktəb konsepsiyası, inklüziv təhsil haqqında qanun və proqramlar, BMT-nin konvensiyaları, Uşaq Hüquqları Bəyannaməsi.

Məqaləyə istinad: Süleymanova A. (2022). Inklüziv təhsilə cəlb olunan uşaqlarla iş təcrübəsindən. *«Məktəbəqədər və ibtidai təhsil»*, № 4 (241), səh. 73-88.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 25.10.2022; qəbul edilib – 18.11.2022.

Giriş / Introduction

İnklüziv təhsil ümumi təhsilin bir sahəsidir və təhsilin bütün uşaqların təlim ehtiyaclarının ödənilməsi baxımından əlçatan olmasını nəzərdə tutur. Bu, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların da təhsil almasını təmin edir.

“İnklüziv təhsil” anlayışı insan hüquqları prinsipinə əsaslanır. İnsan Hüquqları Konvensiyasına görə, dövlətlər elə təhsil sistemi qurmalıdırlar ki, təhsil hüququ hər bir uşağa şamil edilsin. Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları Konvensiyasını 1992-ci ildə imzalamış və öz ərazisində yaşayan hər bir uşağın təhsil hüququnu qorumağı öz üzərinə götürmüşdür.

Qeyd etmək lazımdır ki, dünyanın bir çox ölkələrində (Böyük Britaniya, ABŞ, İsveçrə və s.) xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar digər yaşlıları ilə birlikdə ümumtəhsil məktəblərində təhsil alır və məktəbəqədər müəssisələrə gedirlər. İnklüziv təhsilin inkişafı dünyanın bir çox ölkələrinin təhsil siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biridir və ümumiyyətlə, hər bir ölkənin təhsil sisteminin beynəlxalq prinsip və standartlara uyğunlaşdırılması məqsədini daşıyır.

Təhsil sistemində uzun müddət belə bir fikir hökm sürüb ki, əlilliyi olan uşaqlar ayrılıqda təhsil almalıdırlar, lakin tədqiqatlar göstərdi ki, bu uşaqların sağlam uşaqlarla birlikdə, eyni sınıfdə həyata keçirilən dərslər prosesində iştirakı prosesin bütün iştirakçılarında təhsil almaq və sosial baxımdan fayda verir. İnklüziv təhsil bir seçim deyil, BMT-nin “Uşaq hüquqları haqqında” və “Əlillərin hüquqları haqqında” konvensiyaları ilə müəyyən edilmiş, Azərbaycan Respublikası prezidentinin müvafiq sərəncamı ilə təsbit olunmuş uşaq hüquqlarının məcmusudur.

Əsas hissə / Main part

Qeyd edək ki, Azərbaycanda inklüziv təhsilin həyata keçirilməsinə 2005-ci ildən etibarən başlanılıb. Keyfiyyətli inklüziv təhsilin tətbiq olunması üçün mütəmadi olaraq maarifləndirici işlər həyata keçirilir. AR Təhsil İnstitutunun İnklüziv təhsil şöbəsinə verilən məlumatlara görə, “İnklüziv sinifləri təşkil edən ümumi təhsil müəssisələrinin şəbəkəsinin genişləndirilməsi” layihəsi çərçivəsində ümumilikdə 10 region üzrə 22 ümumi təhsil müəssisəsi inklüziv təhsilə cəlb olunub [Azərbaycanda inklüziv təhsil: Birlikdə təhsil əlçatandır., 2022].

Beynəlxalq miqyasda SİM uşaqların hüquqlarının qorunması və inklüziv təhsil haqqında bir çox sənədlər qəbul olunmuşdur. Bu sənədlər aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Millətlər Liqasının Uşaq Hüquqlarının Bəyannaməsi (Cenevrə

Bəyannaməsi) – 1924-cü il;

2. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi (ÜİHB), 1947–1948-ci illər, BMT;

3. Uşaq Hüquqları Konvensiyası (Uşaq Hüquqları Bəyannaməsi), 1989-cu il, BMT;

4. Əlilliyi olan insanlara bərabər imkanların yaradılması üzrə standart qaydalar, 1993-cü il, BMT;

5. Təhsil hüququna dair Salamanka Bəyanatı, 2001-ci il, Salamanka;

6. “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiya, 2006-cı il, BMT.

Azərbaycan Respublikasında isə inklüziv təhsil aşağıdakı qanun və proqramlarla tənzimlənir.

1. “Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili (xüsusi təhsil) haqqında” qanun 2001-ci ildə qəbul edilmişdir. Qanunun 12-ci maddəsinin tələblərinə əsasən, sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların ümumi təhsil müəssisələrində təhsil almalarını təmin etmək üçün “İntegrasiya təlimli təhsil müəssisələrində təhsilin təşkili qaydaları” təsdiq olunmuşdur.

2. “Azərbaycan Respublikasında xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsilinin təşkili üzrə İnkişaf Proqramı (2005–2009-cu illər)” adlı, 2008-ci il, 2 oktyabr tarixli qanunla Azərbaycan Respublikasında “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiya ratifikasiya edilmiş, sənəd 28 yanvar, 2009-cu il tarixdən qüvvəyə minmişdir. Proqram çərçivəsində AR Təhsil Nazirliyi və UNİCEF tərəfindən 2005-ci ildən etibarən Azərbaycanda birgə inklüziv təhsil layihələri həyata keçirilməyə başlanmışdır.

3. 2009-cu ildə qəbul edilmiş “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda deyilir:

“Maddə 5.5.1. Dövlət hər bir vətəndaşın təhsil alması üçün müvafiq şəraitin yaradılmasına təminat verir və təhsilin hər hansı pilləsindən, səviyyəsindən və formasından məhrum edilməsinə yol vermir.

Maddə 5.2. Dövlət cinsindən, irqindən, dilindən, dinindən, siyasi əqidəsindən, milliyətindən, iqtisadi və sosial vəziyyətindən, mənşəyindən, sağlamlıq imkanlarından asılı olmayaraq, hər bir vətəndaşa təhsil almaq imkanının yaradılmasına və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsinə təminat verir”.

4. “2018 – 2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” 2017-ci ildə qəbul olunmuşdur. Dövlət Proqramının qəbul edilməsində məqsəd sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslərin təhsil hüququnu təhsilin bütün pillələri üzrə, digər şəxslərlə bərabər səviyyədə təmin etməkdən və onların təhsili üçün maneəsiz mühit yaratmaqdan ibarətdir.

Azərbaycan dövləti əlilliyi olan uşaqların hüquqlarının inklüziv təhsil

vasitəsi ilə dəstəklənməsi öhdəliyini öz üzərinə götürsə də, bu öhdəliyin yerinə yetirilməsi istiqamətində bir çox çətinliklər hələ də qalmaqdadır. Bu çətinliklər aşağıdakılardan ibarətdir:

- əlilliyi olan şagirdlərin təhsil prosesində digər şagirdlərlə bərabər səviyyədə iştirakını təmin edən qanunvericilik bazasının və siyasətinin mövcud olmaması;

- məktəblərdə əlilliyi olan uşaqların fiziki reabilitasiyası üçün şəraitin mövcud ol maması;

- müəllimlərin əlilliyi olan uşaqlarla iş təcrübəsinə, həmçinin sinif otağında köməkçi texnologiyalardan istifadə etmək üçün zəruri biliklərə malik olmamaları;

- əlilliyi olan uşaqların təcrid olunmasına səbəb olan, doğru olmayan məlumatlardan qaynaqlanan münasibətlərin, dərin kök salmış sosial normaların mövcudluğu.

UNICEF müəllimlərə təlimlər keçməklə, tədris planlarını hazırlamaqla və ictimaiyyət üçün məlumatlandırma kampaniyaları aparmaqla onları inklüziv təhsilə təşviq edir.

İrəliləyişlərə gətirib çıxaran tədbirlərin həyata keçirilməsi. UNICEF Azərbaycanda üç əsas sahəni hədəfə götürməklə inklüziv təhsilə dəstək verir:

- qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi;
- müəllimlərin təlimləndirilməsi də daxil olmaqla, təhsilin məzmununun gücləndirilməsi;
- valideynlərə və məktəblilərə inklüziv təhsilə müsbət münasibətin aşılması.

Eyni zamanda, bundan əvvəl uğurla həyata keçirilmiş və hazırda ölkənin müxtəlif rayonlarında resurs mərkəzlərini əhatə edən pilot layihəni əsas götürərək, bütün ölkə boyu tətbiq edilə biləcək inklüziv məktəb konsepsiyasının formalaşdırılmasına diqqət yetirmək lazımdır. Bu mərkəzlər daha çox məktəbləri, müəllimləri və valideynləri inklüziv təhsilin dəstəklənməsi üçün tələb olunan resurslarla təmin edir.

Faktlara əsaslanan tədbirlərin müntəzəm şəkildə həyata keçirilməsi ilə bağlı öhdəliyin tərkib hissəsi kimi, bütün sahələrdə əlillik zəminində ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılmasına şərait yaradan tendensiyaları təkmilləşdirmək məqsədi ilə müvafiq strategiyaların işlənib hazırlanması üçün istifadə olunan məlumatların toplanması işi davam etdirilir. Bu tədbirlərin xronoloji ardıcılığı belədir:

2006-cı il – Birləşmiş Millətlər Təşkilatında “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiyanın (UNCRPD) layihəsi hazırlanmışdır.

2008-ci il – Azərbaycan Respublikası, digər 161 ölkə ilə yanaşı, UNCRPD Konvensiyası ratifikasiya etmişdir.

2018–2024-cü illər – Azərbaycan hökuməti “2018–2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nı təqdim və qəbul etmişdir.

2018–2020-ci illər – UNICEF Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və Avropa İttifaqı ilə birlikdə Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqlar üçün keyfiyyətli inklüziv təhsil imkanlarının artırılması üzrə proqramın icrasına başlayır.

Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqlarla bağlı bilik, münasibət və təcrübələrə aid “Biliklər–Münasibətlər–Təcrübələr” (KAP) adlı araşdırma inklüziv təhsil proqramına dəstəyin tərkib hissəsi kimi həyata keçirilmişdir. Bu araşdırmalarda əsas məqamlar aşağıdakılardan ibarətdir: “Biliklər–Münasibətlər–Təcrübələr” (KAP) araşdırması AR Təhsil Nazirliyi və UNICEF-in Azərbaycandakı nümayəndəliyi ilə birlikdə 2017-ci ilin avqust və 2018-ci ilin mart ayları arasında inklüziv təhsil proqramına dəstəyin tərkib hissəsi kimi həyata keçirilmişdir (ingilis, Azərbaycan dillərində) [“Biliklər–Münasibətlər–Təcrübələr”, UNICEF-in Azərbaycandakı nümayəndəliyi, mart, 2018].

2015-ci ildə inklüziv təhsilə dair pilot layihə Bakı şəhərinin 4 məktəbində – 202, 138, 220, 252 nömrəli tam orta məktəblərdə həyata keçirilmişdir.

Bakı şəhəri, Nərimanov rayonu, 202 nömrəli tam orta məktəbdə hazırda 600 nəfər şagird təhsil alır. 16 sinifdə 32 uşaq inklüziv təhsilə qoşulub. Bu uşaqlardan 29 nəfəri məktəbdə, 3 nəfəri isə evdə təhsil alır. Keçən ildən inklüziv təhsil sahəsində məktəbə hazırlıq qrupuna da qəbul başlayıb. Hər sinifdə inklüziv diaqnozlu, SİM uşaqlar təhsil alır. Əlilliyi olan uşaqlar arasında Daun sindromu, autizm, əqli gerilik, serebral iflic və s. diaqnozlu uşaqlar var. Həmin uşaqlar adi siniflərdə, normal uşaqlarla birlikdə təhsil alırlar. Bu siniflərdə sağlamlıq imkanları məhdud diaqnozlu uşaqlarla 2 nəfər korreksiyaedici pedaqoq məşğul olur. Resurs mərkəzində isə pedaqoqlar uşaqlarla əlavə məşğul olurlar. Davranış korreksiyası ilə yanaşı, fərdi təhsil planı, asudə vaxtın keçirilməsi üzrə məşğələlər təşkil olunur. Uşaqlarla məşğələlər onların diaqnozlarına uyğun aparılır. Autizmlə uşaqlar monoton işi sevir. Daun sindromlu uşaqlar da, digər uşaqlar kimi, şeir, nağıl öyrənib yadda saxlaya bilirlər. Onlarla rəqs məşğələləri, idman, musiqi terapiyası həyata keçirilir.

202 nömrəli tam orta məktəb 2019-cu ildə Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən “Təhsildə inkişaf və innovasiyalar” üzrə II Qrant müsabiqəsində “İnklüziv təhsildə elektron lövhədən istifadə” layihəsi ilə qalib gəldi. Bu layihə çərçivəsində Bakı şəhərində dörd məktəbin – 202, 138, 220 və 252 nömrəli tam orta məktəblərin ibtidai sinif müəllimləri, korreksiyaedici pedaqoqları, psixoloqları, yuxarı siniflərin Azərbaycan dili və riyaziyyat müəllimləri üçün sağlamlıq imkanları məhdud şagirdlərlə iş üsulu kimi elektron lövhələrdən istifadə üzrə təlimlər keçirildi. Təlimlərdə 112

nəfər müəllim iştirak etmiş, yekun qiymətləndirmə aparılmış və onlar müvafiq sertifikatlar almışlar. Bu təlimlər müəllimlər tərəfindən çox həvəslə qarşılandı və onlar əldə olunmuş biliklərdən öz fəaliyyətlərində geniş istifadə edirlər.

Məktəbdə uşaqların asudə vaxtının təşkili sahəsində də müəyyən işlər görülür. Bu zaman mətbəxdə müəyyən işlər görmək, məsələn, pizza hazırlamaq, bağçada gül əkmək, güllərə qulluq etmək və s. işlərdə sağlam uşaqlarla birlikdə inklüziv uşaqlar da iştirak edirlər. Dibçəklərin üzərində gülün adı, növü, ona qulluq edən şagirdin adı, soyadı göstərilir. Bu istiqamətdə müxtəlif qısamüddətli və uzunmüddətli layihələr həyata keçirilmişdir.

Pəşəyonumlu istiqamətdə maarifləndirici tədbirlər həyata keçirilir, valideynlərlə görüşlər təşkil olunur.

“DANCE ABILITY AZERBAIJAN” şirkəti SİM insanlar üçün rəqs klubu təşkil edib. Klubun üzvləri inklüziv diaqnozlu uşaqlarla birlikdə rəqslər hazırlayır və rəqs edirlər.

Valideynlər arasında aparılan sorğulardan məlum olur ki, sağlamlıq imkanları məhdud diaqnozlu uşaqlar məktəbə qəbul olunduqdan, müəyyən adaptasiya dövrü keçdikdən sonra özlərini müsbət mənada çox fərqli, xoşbəxt hiss edir, onların inkişafında irəliləyişlər müşahidə olunur.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin elan etdiyi “Təhsildə inkişaf və innovasiyalar” üzrə V Qrant müsabiqəsində qalib gəlmiş 202 nömrəli tam orta məktəbin “İnklüziv təhsildə məktəbəhazırlıq mərhələsinin interaktivləşdirilməsi” adlı layihəsi çərçivəsində hazırlanmış “Mənimlə addımla” tətbiqi aşağıdakıları özündə ehtiva edir:

- Uşaqlar böyük və kiçik hərfləri öyrənirlər.
- Məktəbəqədər yaşlı uşaqlara əlifba öyrədilir.
- Əlifbaya A-dan Z-yə qədər hərflər daxildir.
- 3 yaşdan yuxarı uşaqlara əlifba öyrədilir.
- Uşaqlara yazmağı və oxumağı öyrənməyə kömək edirik [<https://menimleaddimla.az/privacy-policy/>]

Bundan əlavə, “Danışan rəqəmlər” və “Rəngləmələr” adlı tətbiqlər də bu layihəyə daxildir.

“İnklüziv təhsildə məktəbəhazırlıq mərhələsinin interaktivləşdirilməsi” layihəsi çərçivəsində hazırlanmış “Mənimlə addımla” tətbiqi inklüziv təhsildə məktəbəqədər mərhələnin interaktivləşdirilməsi *Android* platformasını dəstəkləyən cihazlar üçün nəzərdə tutulub. Tətbiq “3+” yaş kateqoriyasına aid olan uşaqları əhatə edir. Azərbaycan əlifbası və 20 çərçivəsində rəqəmlər həm vizual, audio və daktıl formada, müxtəlif rənglərlə verilib. “İnklüziv təhsildə məktəbəhazırlıq mərhələsinin interaktivləşdirilməsi” videosu təqdim olunur [Azərbaycanda inklüziv təhsil: Birlikdə təhsil əlçatandır. Video VebTV, 20:05.

26 sentyabr, 2022].

“UNICEF-in Azərbaycandakı nümayəndəliyi hər bir uşağın hüquqlarını həyata keçirmək məqsədi ilə Azərbaycan hökuməti və xalqı ilə birlikdə əzmlə çalışır. İstər erkən uşaqılıq dövründə inkişaf, anaların və uşaqların sağlamlıq və qidalanma vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, inklüziv təhsil, gənclərin hüquq və səlahiyyətlərinin artırılması, istərsə də yüksək keyfiyyətli kompleks sosial xidmətlərin göstərilməsi – bütün bu sahələrdə ehtiyac içində yaşayan uşaqların və ailələrin müəyyənəşdirilməsi diqqət mərkəzində dayanır” [[https:// www.unicef.org/azerbaijan/az](https://www.unicef.org/azerbaijan/az)].

SİM (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların ümumtəhsil məktəblərində təhsili bir çox ölkələrin, eləcə də Azərbaycanın cəlb olunduğu inklüziv təhsil sisteminin qanuna uyğun inkişaf mərhələsidir. Bu inkişaf sxematik olaraq aşağıdakı mərhələlərdən keçmişdir:

I mərhələ – *diskriminasiya* (lat. “discriminatio” – “fərqləndirmə” – **red.**) SİM uşaqlar, ümumiyyətlə, təhsildən kənar qalırlar;

II mərhələ – *segregasiya* (lat. “segregatio” – “ayırılma” – **red.**). SİM uşaqlar ya xüsusi məktəblərdə oxuyur, ya da evdə təhsilə cəlb olunurlar;

III mərhələ – *integrasiya* (lat. “integer” sözündən götürülüb, “bərpa olunan”, “tamamlanan”, “bütövləşən” deməkdir. Əlahiddə hissələrin tamda birləşməsi məzmunu nəzərdə tutulur – **red.**) SİM uşaqlar ümumtəhsil məktəblərində tipik (normal) uşaqlarla birlikdə, lakin ayrı-ayrı siniflərdə, xüsusi proqram əsasında təhsil alırlar;

IV mərhələ – *inklüziv* (fr. “inclusif – “özünə daxil edən”, lat. “include” – “daxil edirəm” – **red.**). SİM uşaqlar ümumtəhsil müəssisələrində tipik uşaqlarla eyni siniflərdə təhsil alırlar [İnklüziv siniflərdə təlimin təşkili., 2018].

Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar əlilliyi olmayan uşaqlarla eyni hüquqlara malikdirlər. Onların da, bütün uşaqlar kimi, təhsil almaq hüququ var. Təhsilin belə əlçatanlığının təmin olunmasına “İnklüziv siniflərin təşkil edildiyi ümumtəhsil müəssisələrinin şəbəkəsinin genişləndirilməsi” layihəsi dəstək verir. Layihə çərçivəsində əlilliyi olan uşaqlar əlilliyi olmayan uşaqlarla birlikdə təhsil almaq imkanı əldə edirlər. Bəs bu təhsilin hansı çətinlikləri var?

202 nömrəli tam orta məktəbdə IV mərhələ – *inklüziv* həyata keçirilir. Bu məktəbin siniflərində ilk baxışdan hər şey adi görünür. Bütün uşaqlar müəllimi dinləyir, yazı yazırlar. Əslində isə hər sinifdə 24 uşaqdan ikisinin ya inkişafında ləngimə, ya autizm, ya Daun sindromu, ya da digər əqli və ya fiziki əlilliyi var. Onlar inklüziv təhsil çərçivəsində əlilliyi olmayan uşaqlarla birlikdə təhsil almaq imkanına malikdirlər. İnklüziv uşaqların təhsil aldığı sinifə daxil olarkən onlara fokuslanmaq, diqqətlə baxmaq olmaz. Əks təqdirdə, özlərinin hər kəsdən fərqli olduqlarını hiss edə bilirlər və bu, onlara mənfi təsir göstərir.

Məktəbin SİM olan bir neçə şagirdlə aparılan müvafiq işin nəticələrini təhlil etmək yerinə düşər.

Əliyeva Samirənin (verilmiş ad şərtidir.– A.S.) diaqnozu dayaq-hərəkət aparatının pozulmaları və intellektin geriliyidir. O, 2016/2017-ci tədris ilindən etibarən 202 nömrəli tam orta məktəbdə təhsil alır. Hazırda təhsilini inklüziv təhsil proqramının həyata keçirildiyi 7^b sinfində davam etdirir. Samirə məktəbə gələrkən sinifdə davranış qaydalarına riayət edə, yoldaşları ilə normal ünsiyyət qura bilmirdi. Sınıf yoldaşları isə onun nitqini anlamaqda çətinlik çəkirdilər, çünki o, səsləri düzgün tələffüz edə bilmədiyi üçün nitqi anlaşılmaz idi, oxu, yazı bacarıqlarına malik deyildi. Hərfləri tanımır, rəqəmləri sayarkən unudur və ardıcılığı gözləyə bilmirdi. İdman dərslərini sevmir və bu dərslərdə iştirak etmirdi. Hazırda isə sinif yoldaşları ilə ünsiyyət qurur, hətta dostluq münasibəti bəslədiyi yoldaşları da vardır. Dəfələrlə sinif yoldaşları onu lider seçmişlər. Hətta sevmədiyi idman dərslərini də sinif yoldaşları olan qızlar ona sevdirmişlər. Samirə artıq idman dərslərində məmnuniyyətlə iştirak edir.

Başqa fənlərdə də Samirə uğurlar qazanmışdır. O, artıq bütün hərfləri, həndəsi fiqurları, rəqəmləri tanıyır. Sözləri hecalayaraq oxuyur, sadə hesablama əməllərini yerinə yetirir. Gözəl xətti var, rəsm dərslərində şəkilləri öz fantaziyasına uyğun rəngləməyi sevir. Məktəbin bir çox tədbirlərində fəal iştirak edir. Mahnı oxuyur, şeir söyləyir və hətta fiziki çətinliklərinə baxmayaraq, Ramiz adlı sinif yoldaşı ilə birlikdə “Naz eləmə” rəqsini nümayiş etdirmişlər.

Məmmədova Fəridənin (verilmiş ad şərtidir.– A.S.) diaqnozu Daun sindromudur. Onun yüngül dərəcəli əqli geriliyi, dil və nitq inkişafında spesifik pozulmaları vardır. O, 2019/2020-ci tədris ilindən etibarən 202 nömrəli tam orta məktəbdə, hazırda inklüziv təhsilin tətbiq olunduğu 4^b sinfində təhsil alır. Fəridə birinci sinifdə gələndə sinifdə davranış qaydalarına riayət etmir, parta arxasında əyləşmək istəmir, bəzən partanın altında gizlənirdi. O, müəllimi dinləmir və ancaq valideyni gələndən sonra partanın altından çıxırdı. Onun valideynləri müəllimlərə çox dəstək oldular və birinci sinfin sonunda Fəridə tam olaraq sinifə adaptasiya olundu. Onun nitqi səlis deyildi və fikrini aydın ifadə edə bilmirdi. Fikrini jestlərlə başa salmağa çalışsa da, yoldaşları və müəllimləri onu anlaya bilmirdilər. Hərfləri, rəqəmləri, fiqurları tanımırdı, yazı bacarıqları da formalaşmamışdı. Hazırda isə Fəridə həm yazır, həm oxuyur, həm də 10 dairəsində hesablamaları yerinə yetirir. Artıq sinifdə davranış qaydalarına riayət edir, hamının sevimlisi olmuşdur. Dostlarının adlarını bilir, onlarla birlikdə bufetə gedir, lazım gələndə onlardan yardım istəyir və s. Valideynləri onun şəkil çəkmə bacarığını görüb, rəsm dərnəyinə üzv yazdırmışdılar. Fəridə indi gözəl rəsmlər çəkir.

Həsənov Cavidin (verilmiş ad şərtidir.–A.S.) diaqnozu Daun sindromudur. O, 2021/2022-ci tədris ilindən etibarən 202 nömrəli tam orta məktəbdə təhsil almağa

başlamışdır. O, fəallığı ilə sinif yoldaşlarından seçilir. Cavid məktəbə gəldiyi ilk zamanlarda dostları ilə normal münasibət qura bilmir, hisslərini düzgün ifadə etməyi bacarmırdı. Çox sevdiyi, dostluq etmək istədiyi yoldaşını vurub qaçır, əşyalarını götürür, bəzən uşaqların yeməklərini yeyir, qızların saçlarını dartırdı. Bəzən yoldaşları ağlayır, müəllimə şikayət edirdilər ki, Cavid bizim yeməyimizi yeyir, dəftərlərimizi cırır, bizi vurur və s. Cavid sinif qaydalarına riayət etmir, hər dərsdə ayaqqabılarını çıxarıb, parta arxasında bardaş quraraq otururdu. Müəllim onun bardaş quraraq oturmasını bir vərdiş kimi qəbul edib, bu vərdişi müəyyən müddət ərzində məhdudlaşdırmağa çalışdı. Ona sadəcə tənəffüs zamanı bu tərzdə otura biləcəyini bildirdi. Bardaş qurarsa, yazı yazarkən çətinlik çəkəcəyini ona başa saldı, öz yeməyini uşaqlarla bölüşməyi öyrətdi. Sinif yoldaşları da onun yeməyini bölüşdüyünü görüb, öz yeməklərini bölüşməyə başladılar.

Müəllim etik davranış qaydaları haqqında dialoqlar qurur və Cavid sinif yoldaşları ilə birlikdə bu dialoqlarda iştirak edirdi. Düzgün davranış qaydaları zamanla ona mənimsədildi, məsələn, “Saçını dartmaq sinif yoldaşına ağrı verir və sən onu incidirsən” kimi hisslər ona öyrədildi. İndi Cavid yoldaşlarını vurmur və əksinə, yoldaşları onu o qədər çox istəyirlər ki, Cavidin hər hansı yanlış davranışını özləri ona başa salırlar. Dəftərlərini düzgün açmadığı zaman parta yoldaşı olan qız ona kömək edir, pencəyini geyinə bilməyəndə sinif yoldaşları olan oğlanlar ona kömək edirlər. Cavid dərslərində də çox irəliləyib. O, artıq mənimsəmə səviyyəsinə görə yoldaşlarından seçilmir, bütün hərfəri tanıyır və kiçik mətnləri oxuyur, mətni təhlil edib danışır. Tədbirlərdə çox həvəslə iştirak edir, şeir söyləyir, mahnı oxuyur. Cavidin çox gözəl aktyorluq qabiliyyəti var. Kiçik motor bacarıqları bir az zəifdir, onun da zamanla inkişaf etməsi mümkündür.

Qasimov Nahidin (verilmiş ad şərtidir.– A.S.) diaqnozu autizm (asperger) sindromudur. O, 2016/2017-ci tədris ilində 202 nömrəli tam orta məktəbdə təhsil almağa başlamışdır. Nahid birinci sinfə gələndə çətinliklə sinfə alışıdı. O, məktəbə gələndə qədər səs-küylü mühitdən qorxur, qulaqlarını tutaraq qışqırır, “ana” deyərək dayanmadan ağlayırdı. Müəllimlər onu valideynindən uzaqlaşdırma belə bilmirdilər. Nahid mütləq anasının əlindən tutmalı, onu qucaqlamalması idi. Müəllimlər uşağın vəziyyətini başa düşdülər və anasından onunla birlikdə dərslərdə oturmasını xahiş etdilər. Valideynlərə bildirildi ki, Nahid qorxur və onun inandığı tək insan valideyindir. Bu problemin zaman keçdikcə həll olunacağını, onda müəllimə qarşı güvən hissi yaranana qədər bu işin davam etdiriləcəyi bildirildi. Nahidin ən çox sevdiyi məşğuliyyətin rəngləmə olduğu aşkar olundu. O, anası ilə bir partada otururdu və müəllim ona müxtəlif mövzularda maraqlı rəngləmələr verirdi. Nahid şəkilləri rənglədikcə sakitləşirdi. Müəllim onu dərs prosesinə cəlb etməyə çalışırdı. Bir müddət sonra, rəngləməni bitirən kimi ona hüsnxətdən yazı yazmağı tapşırırdı, ancaq bu yazı cəmi bir sətir olurdu ki, uşaq yorulmasın. Yazını

bitirən kimi müəllim onun sevdiyi məşğuliyyətlərin arasında yenə rəngləmə tapşırıqları verirdi. Bu zaman Nahid etiraz etmir, tapşırığı yerinə yetirirdi. Bəzən müəllim rəngləmələri Nahid tapşırığı yerinə yetirdikdən sonra, rəğbətləndirmə kimi təqdim edir və deyirdi: “Nahid, afərin sənə, tapşırığı yerinə yetirdin. Al, indi istədiyən qədər rəngləyə bilərsən”. Bütün bu müddət ərzində ana da onun yanında əyləşirdi. Tapşırıqların sayını artırdıqca onun diqqəti dərəcəyə yönəlir və Nahid sinfə alışırdı. Tədrisən müəllim onun valideyninə bir parta irəlində oturmağı tapşırırdı. Valideyn Nahiddən ayrı oturdu və bir gün sonra onu növbəti – uşaqlardan daha uzaq bir partada əyləşdirdilər. Nahid arabir verilən tapşırıqdan ayrılır, valideyninə baxır, anasının onun yanında oturmaya da, sinfdə olduğunu görüb qışqırmırdı. Sonra ana əvvəlcə yalnız tənəffüslərdə sinfdən çıxırdı. Zamanla ana ikinci, üçüncü dərəcədən sonra sinfdən çıxmağa başladı. Vaxt keçdi, elə oldu ki, ana ancaq tənəffüslərdə gəlir və onun yeməyini verirdi. Bufetə valideyni ilə gedir, hər gün bir simit alırdı və əsas məsələ o idi ki, o, simitləri iyələyir, xoşu gəldiyi simiti seçirdi. Sonralar isə Nahid bufetə sərbəst gedirdi və korreksiyaedici pedaqoq ona yalnız nəzarət edirdi. Bufetçi qadından əvvəlcədən xahiş edilmişdi ki, ondan nə istədiyini sadəcə dildə, mürəkkəb sual cümləsi qurmadan soruşsun. Nahid bufetçi qadına yaxınlaşır, ancaq nə istədiyini deyə bilmirdi. Bu zaman bufetçi qadın ona yaxınlaşıb, “simit var, al seç” – deyirdi. Nahid seçir və korreksiyaedici pedaqoq ona pulu bufetçi qadına uzatmağını təklif edirdi. Artıq bu, onun üçün gündəlik yerinə yetirilən adi bir prosesə çevrilib. Hazırda isə Nahid məktəbə sərbəst gəlir, öz partasında əyləşir, tapşırığı və rəngləməni yerinə yetirir, bufetə də artıq sərbəst gedir. Riyaziyyat dərəcəsindən – 4-cü dərəcədən sonra Nahid çantasını yığır və sinfin işığını söndürərək sinfdən çıxır.

Nahid sinif yoldaşlarının adlarını da çox maraqlı tərzdə öyrənmişdi. O, xatirə şəklində bir-bir sinif yoldaşlarına baxır və altında yazılmış adı oxuyurdu. Beləliklə, o, sinif yoldaşlarını tanımağa başladı. Sinif müəllimi dəftərlərin paylaşılması işini Nahidə tapşırırdı. Nahid artıq dəftərlərin üzərindəki adları oxuyur və həmin şagirdin üzünü xatirə şəklindən tanıdığı üçün yaxınlaşıb dəftəri ona verirdi. Əvəzində sinif yoldaşları Nahidə təşəkkür edirdilər. Nahid artıq dərəcələrində də çox uğurludur. Mətnləri oxuyur, çox gözəl xətti var və riyazi bilikləri də yaxşı mənimsəyib. İndiyə qədər nail ola bilmədiyimiz yeganə iş ona dərəcə danışdırmaqdır. Dərəcə danışmağı heç sevmir.

Feyziyev Abbasın (verilmiş ad şərtidir.– A.S.) diaqnozu Daun sindromudur. Abbas 2017/2018-ci tədris ilində 202 nömrəli tam orta məktəbdə təhsil almağa başlamışdır. Abbas birinci sinfə gələrkən onun davranışında çox böyük problemlər var idi. Parta arxasında otura bilmir, sinfdən qaçır, bəzən sinif yoldaşlarını vurur, onların yeməyini yeyir, hətta zibil qablarına atılmış yemək qalıqlarını belə götürüb yeyirdi. Bəzən uşaqların çantalarını yerə atırdı və s. Sinif rəhbəri və

korreksiyaedici pedaqoq onun davranışındakı arzuolunmaz hərəkətləri zamanla tənzimləyə bildilər. Əvvəlcə onun valideyni ilə söhbət aparıldı. O bildirdi ki, Abbas valideynindən qorxdığı üçün evdə bu hərəkətləri etmir. Aydın oldu ki, Abbas evdə arzuolunmaz hərəkətlər etdikdə anası onu cəzalandırır. Ona görə də Abbas başqalarını vurmağa meyillidir. Onun aqressiyasının səbəbinin bu olduğunu düşündük. Abbasın valideyninə onun bəzən rezin pozanı belə yediyi və əlindən almaq mümkün olmadıqda onun hətta pozanı udduğu bildirildi. Valideynə Abbasın dərslərində iştirak etmək təklif olundu, lakin o, işlədiyi üçün məktəbə gələ bilməyəcəyini bildirdi. Hər iki müəllim dərslərdə növbə ilə Abbasın yanında oturmalı olurdu. Abbas zamanla şagirdlərə və sinif mühitinə alışdı. Onun parta yoldaşı bir qız idi. Abbas qızları vurmurdu. Onun uşaqların yeməyini yeməsinin səbəbi də məlum oldu. Səbəb onun dərsə gələndə kimi öz yeməyini yeməsi, uşaqlar yemək yediyi zaman artıq onun yeməyinin olmaması idi. Əsas səbəb isə Abbasda doyma hissinin olmaması idi. O, bunu başa düşmür, hər kəsin əlində yemək gördüyü zaman əlindən alıb yeyirdi. Yemək olmadıqda zibil qutusundan götürdüyü qalıqları yeyirdi. Zibil qutusu müəllimin stolunun yanına yerləşdirildi ki, Abbas bu xoşagəlməz hərəkətini tərgitsin. Onun valideyninə isə Abbas üçün gətirdiyi yeməyi müəllimə vermək tapşırıldı. Müəllim yeməyi Abbasa hissə-hissə, tənəffüslərdə verirdi və beləliklə, uşaqlar yemək yeyəndə o da öz yeməyini yeyirdi. Zamanla Abbasın öz sinif yoldaşlarının çantalarını boşaldıb yerə tökməsinin də qarşısı alındı. Hər dəfə o, uşaqların çantalarının içini boşaltdıqda özü yığışdırmalı olurdu. Beləliklə, Abbas boşaltdıqlarını yığmaqdan yorulduğu üçün artıq bu hərəkəti tərgitdi. Hazırda Abbas 6-cı sinifdə oxuyur. Bütün hərfləri tanıyır, hecalayaraq oxuyur və barmaqlarının köməyi ilə hesablama əməllərini yerinə yetirir.

Məmmədov Cavidin (verilmiş ad şərtidir.– A.S.) diaqnozu autizm (Kanner) sindromudur. Cavid 2016/2017-ci tədris ilində 202 nömrəli tam orta məktəbdə təhsil almağa başlamışdır. Cavid şən, sevgi dolu uşaqdır. Hər zaman üzü güldür. O, sinif yoldaşlarını və balaca uşaqları sevir. Məktəbə gələrkən utancaq, qapalı uşaq idi. Zamanla hər kəslə salamlamağı, özünü təqdim etməyi, sualları cavablandırmağı öyrəndi. O, məktəb tədbirlərində şeir, mahnı söyləyir, rəqs edirdi. Müəyyən vaxtdan sonra bütün hərfləri, rəqəmləri tanıdı və heca ilə oxumağa başladı.

Covid – 19 pandemiyası insanların sağlamlığına verdiyi zərərlərlə yanaşı, onların psixikasına da uzunmüddətli təsirlər göstərdi. Nəinki sağlam insanlar, əlilliyi olan uşaqlar da böyük mənfi təsirlərə məruz qaldılar. Cavid buna bariz nümunədir. Pandemiya dövründə Cavid özünün tək ünsiyyət məkanı olan məktəbə də gəlməyincə əsas ünsiyyət vasitəsi olan nitqində əldə etdiyi nailiyyətləri itirməyə başladı. Pedaqoqlar və məktəb psixoloqu hazırda Cavidin nitqini bərpa etməyə çalışırlar.

İndi Azərbaycanda icma əsaslı reabilitasiya mərkəzlərində reabilitasiya proq-

ramları həyata keçirilir. Bu mərkəzlər xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlara reabilitasiya və sosial reabilitasiya xidmətləri, eləcə də onların valideynlərinə lazımı məsləhət və yardım xidmətləri göstərir. Valideynlər uşaqlarını həftədə bir, ya iki dəfə reabilitasiya mərkəzlərində təşkil edilən fərdi və qrup məşğələlərinə gətirirlər. Bu kimi xidmətlərə böyük ehtiyac vardır, çünki əksər valideynlərin özəl mərkəzlərin göstərdiyi xidmətlərə görə ödəniş etmək imkanı yoxdur. İndi Azərbaycanda Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyi ilə həyata keçirilən “İnteqrasiya olunmuş sosial xidmətlər modeli” layihəsi çərçivəsində fəaliyyət göstərən üç İƏR mərkəzi var: Gəncə, Şirvan və Ağcabədi İƏR mərkəzləri. İnsanların qırılmış ümidlərinin bərpasına xidmət edən və xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün işıqlı gələcək deməkdir.

Azərbaycanın qərb regionunda yerləşən Gəncə qədim tarixə malik olan böyük sənaye şəhəridir. Gəncə şəhəri Azərbaycanda ərazisinə görə ikinci, əhalisinə görə isə üçüncü yeri tutur. Şəhərdə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların reabilitasiyasına, ümumiyyətlə sosial reabilitasiya xidmətlərinə böyük ehtiyac olduğunu nəzərə alaraq, Azərbaycana Birgə Yardım Təşkilatı (UAF) tərəfindən 2004-cü ildə Gəncə İcma Əsaslı Reabilitasiya Mərkəzi yaradılmışdır. Reabilitasiya mərkəzi əvvəlcə Gəncədə “Ailəyə Dəstək Mərkəzi” adı altında təsis edilmiş və qərb bölgəsində xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar, onların valideynləri üçün xidmət göstərən ilk mərkəz olmuşdur. Mərkəzdə təşkil edilən fərdi və qrup məşğələlərindən bəhrələnən uşaqlarla yanaşı, onların valideynləri də mərkəzin mütəxəssislərindən məsləhətlər və lazımı metodik dəstək alırlar. Fəaliyyətə başladığı vaxtdan bu günə qədər mərkəzin xidmətlərindən 1706 nəfər uşaq yararlanmışdır. Gəncədə bir çox özəl təşkilatların və qeyri-hökumət təşkilatlarının (QHT) fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq, bu xidmətlərə hələ də böyük ehtiyac vardır. COVID – 19 pandemiyası ilə əlaqədar olan karantin dövründə UAF-nın Gəncə İƏR Mərkəzi layihə çərçivəsində öz fəaliyyətini onlayn şəkildə davam etdirmişdir.

2019-cu ilin avqust ayından başlayaraq, Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyi ilə “UNICEF Azerbaijan”ın Azərbaycanda həssas qruplara daxil olan uşaqlar üçün icma və ailə əsaslı, inteqrasiya olunmuş sosial xidmətlərin yaradılması təşəbbüsü çərçivəsində Gəncə İƏR Mərkəzində sosial işçi xidmətinin fəaliyyətə başlaması ilə, mərkəzə həm reabilitasiya, həm də sosial xidmətlərlə əlaqədar müraciətlərin sayı günü-gündən artmağa başlamışdır. Sosial işçilər tərəfindən 84 keys açılmışdır. Əlilliyin rəsmiləşdirilməsi, hüquqi yardım, reabilitasiya xidmətləri, inklüziv təhsilə cəlb etmə, ortopedik avadanlıqlarla təmin edilmə və Mərdəkan Tibbi Reabilitasiya Xəstəxanasına yönləndirilmələr istiqamətində xidmətlər göstərilmişdir.

Problemlərin kollegial həlli üçün mərkəzdə valideyn birliyi yaradılmışdır. Birliyin valideyn qrupları ilə əməkdaşlığının daha da inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə ayda bir dəfə keçirilən yığıncaqlarına yerli dövlət qurumlarının, QHT və digər

təşkilatların nümayəndələri, biznes nümayəndələri dəvət edilir. Problemlər yerində müzakirə edilərək həll olunur.

“İnteqrasiya olunmuş sosial xidmətlər modeli” layihəsi Avropa İttifaqının Azərbaycandakı nümayəndəliyinin maliyyə dəstəyi, “UNICEF Azərbaycan”, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi və UAFA təşkilatının Gəncə İƏR və Şirvan İƏR mərkəzlərinin birgə əməkdaşlığı ilə həyata keçirilir [<https://www.unicef.org/azerbaijan/az>].

İnklüziv siniflərin təşkil olunduğu məktəblərin şəbəkəsi genişləndirilir. “İnklüziv sinif təşkil edilən ümumi təhsil müəssisələrinin şəbəkəsinin genişləndirilməsi – II mərhələ” barədə təhsil naziri Emin Əmrullayevin 2 iyul, 2021-ci il tarixli əmrinə müvafiq olaraq artıq növbəti tədbirlərin reallaşdırılmasına start verilib. Əmrdə qeyd olunduğu kimi, 2021/2022-ci tədris ilində Bakı şəhərinin 246 nömrəli və Quba şəhərinin 2 nömrəli məktəb-liseylərində, Gəncə şəhərinin 39, Sumqayıt şəhərinin 4 və 21, Şirvan şəhərinin 10, Qazax şəhərinin 2 və Şəki şəhərinin 12 nömrəli tam orta məktəblərində inklüziv siniflər təşkil edilib [Kərimova S., 2022-ci il].

Hazırda Azərbaycanda 60 minə yaxın sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaq var. Onlardan yalnız 12 mini təhsilə cəlb olunub, o cümlədən 1105-i xüsusi məktəblərdə, 2664-ü xüsusi internat məktəblərində, 7750-si evdə, 268-i isə tam orta məktəblərdə inklüziv təhsil alır. Qalanlarının isə təhsil almasında valideynlər maraqlı deyillər.

İnklüziv təhsildə ilk mərhələ sosiallaşma dövrüdür. Bu dövrdə inklüziv uşaqları diskriminasiyaya məruz qoymaq da, daim diqqət mərkəzində saxlamaq da olmaz. Onlar özlərinin normal uşaqlardan fərqli olduqlarını hiss etməməlidirlər. Sağlam uşaqlar da belə uşaqlara normal yanaşmalıdırlar. 202 nömrəli tam orta məktəbdə bu istiqamətdə bir çox uğurlar əldə olunub. Məktəbə ilk qəbul olunan inklüziv uşaqlar artıq 7-ci sinifdə oxuyurlar. Müəllimlər müxtəlif yerli və beynəlxalq təlimlərdə iştirak edirlər və onların bu sahədə səriştələri təkmilləşir.

2018-ci ildə İsrail dövlətində 21 günlük “Texnopedaqogika və xüsusi təhsil” təlimində iştirak etmişəm. Təlimlər interaktiv şəkildə keçirilirdi və akademik bilik-bacarıqlarla yanaşı, bütün təhsil pillələri üzrə İsrail dövlətinin xüsusi təhsil müəssisələrinə səfərlər təşkil olunmuşdu. Məktəb 2018/2019-cu tədris ilində “Təhsildə inkişaf və innovasiyalar” üzrə Qrant müsabiqəsi çərçivəsində uğur qazanaraq, “İnklüziv təhsildə elektron lövhənin istifadəsi” layihəsini icra edib. Layihə çərçivəsində Bakı şəhərinin 110 nəfər ibtidai sinif müəllimi təlimdən keçərək, uğur sertifikatı qazanmışdır.

Eyni zamanda, 2020/2021-ci tədris ilində “Təhsildə inkişaf və innovasiyalar” üzrə V Qrant müsabiqəsində “İnklüziv təhsildə məktəbəhazırlıq mərhələsinin interaktivləşdirilməsi” layihəsi uğur qazanıb. Bu layihə çərçivəsində android

tipli smartfonlar üçün mobil tətbiq tərtib olunub və google play market-də açıq istifadəyə verilib. Mobil tətbiqin adı “Mənimlə addımla”dır. “Mənimlə addımla” mobil tətbiqi AR Elm və Təhsil Nazirliyinin məktəbhazırlıq mərhələsi üçün istifadəyə verilmiş dərsliklərin proqramına tam uyğundur. Bu tətbiq “3+” yaş kateqoriyasında həm sağlam, həm də əlilliyi olan şagirdlər üçün nəzərdə tutulub. Burada həm səsli, həm daktil rəmlər, fəaliyyətlər var dır. Bu tətbiq sağlam, lakin disqrafiyası, disleksiyası olan uşaqlar üçün də faydalıdır.

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, qeyd olunduğu kimi, Azərbaycanda inklüziv siniflərin təşkil olunduğu məktəblərin şəbəkəsi genişləndirilir. Bu məktəblərdə sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar normal uşaqlarla eyni siniflərdə təhsil alır və eyni hüquqlara malikdirlər. Bütün uşaqlar kimi, onların da özləri üçün gözəl gələcək qurmaq, təhsil almaq hüquqları var. Həmçinin qeyd olunur ki, SİM uşaqlara onların normal uşaqlardan fərqli olduqlarını hiss etdirməmək lazımdır. Onlar üçün təhsilin əlçatanlığını “İnklüziv siniflərin təşkil edildiyi ümumtəhsil müəssisələrinin şəbəkəsinin genişləndirilməsi” layihəsi təmin edir. Layihə çərçivəsində əlilliyi olan uşaqlar normal uşaqlarla birlikdə təhsil almaq imkanı əldə edirlər.

Gələcəkdə UNICEF-lə əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi nəzərdə tutulur. Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu, Bakı şəhər üzrə Təhsil İdarəsi bu sahədə məktəbə müntəzəm yardım göstərirlər. UNICEF RİİB (Regional İnkişaf İctimai Birliyi), BP-nin sponsorluğu ilə məktəbdə hər bir avadanlıqla təchiz olunmuş müasir tipli resurs mərkəzi yaradılıb.

Təcrübəni yaymaq, layihəyə yeni qoşulmuş məktəblərə metodik dəstək göstərmək, mediada və sosial şəbəkələrdə bu mövzuda maarifçilik işlərini genişləndirmək, yerli və xarici məktəblərlə birlikdə həyata keçirilən layihələrə qoşulmaq, əlilliyi olan şagirdlərin asudə vaxtının səmərəli təşkili istiqamətində fəaliyyəti genişləndirmək, inklüziv təhsilə cəlb olunmuş şagirdlərin gələcəkdə peşəyönümlü inkişafı istiqamətində işlər görmək əsas məqsədlərdəndir.

Azərbaycanda inklüziv təhsilin qiymətləndirilməsi üzrə xarici ölkələrdən gəlmiş beynəlxalq ekspertlər məktəbin qonağı olmuş və bu sahədə məktəbin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmişlər.

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycanda inklüziv təhsilin inkişafı ən aktual mövzulardan biridir və məqalədə bu barədə ətraflı danışılır, ölkəmizdə və beynəlxalq miqyasda SİM uşaqların hüquqlarının qorunması, inklüziv təhsil haqqında qəbul olunmuş sənədlərdən söhbət gedir.

Mövzunun elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, “İnklüziv sinif təşkil edən ümumi təhsil müəssisələrinin şəbəkəsinin genişləndirilməsi” layihəsi çərçivəsində,

Azərbaycanın təhsil tarixində ilk dəfə olaraq inklüziv problemləri olan uşaqlarla sağlam uşaqlar eyni məktəbdə, eyni siniflərdə təhsil almağa başlamışlar. Bu təcrübənin yayılması inklüziv təhsil sahəsində daha mükəmməl nəticələrə nail olunmasına gətirib çıxara bilər.

Mövzunun praktik əhəmiyyəti. Məqalədə son illərdə inklüziv təhsil sistemində baş verən əsaslı dəyişikliklərdən, inklüziv təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsindən bəhs olunur. Məqalədən inklüziv uşaqların təhsil aldığı siniflərin müəllimləri, mövzu üzrə tədqiqat apararı tədqiqatçılar, inklüziv təhsil sahəsində təhsil alan bakalavrlar, valideynlər də faydalana bilərlər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat / References

1. “Azərbaycan Respublikasında xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsilinin təşkili üzrə İnkişaf Proqramı (2005–2009-cu illər)”. (2005). Bakı şəhəri, 2005-ci il, 3 fevral. (AR Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il, 3 fevral tarixli, 20 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir).
2. Azərbaycanda inklüziv təhsil: Birlikdə təhsil əlçatandır. (2022). Video VebTV, 20:05. 26 sentyabr, 2022.
3. “Biliklər–Münasibətlər–Təcrübələr”, UNICEF-in Azərbaycan nümayəndəliyi, mart, 2018-ci il.
4. “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiyaya qoşulmaq barəsində Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (2008). Bakı şəhəri, 2 oktyabr, 2008-ci il, № 686-III Q.
5. “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (2018). Bakı şəhəri, 31 may, 2018-ci il, № 1153–VQ.
6. Inklüziv siniflərdə təlimin təşkili. (oxu materialı). (2018). Bakı, TİPİİ.
7. İcma Əsaslı Reabilitasiya – qırılmış ümidlərin bərpası. <https://www.unicef.org>.
8. Kərimova S. (2022). Inklüziv təhsilin xoş məramı. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 14 yanvar, 2022-ci il.
9. <https://www.unicef.org/azerbaijan/az>
10. <https://menimleaddimla.az/privacy-policy>